

# **Congo 2020**

Van 'Red Rubber' naar Conflictmineralen, Militiebendes  
en 'Vredeshandhavers'



# **Congo 2020**

Van 'Red Rubber' naar Conflictmineralen, Militiebendes  
en 'Vredeshandhavers'

Carl Deneff

Auteur: Carl Deneff  
Coverontwerp: via website Brave New Books  
ISBN: 9789464051353  
© Carl Deneff  
Juni 2020

# Inhoudstafel

Afkortingen en termen – 7

Voorwoord – Waarom dit boek? – 19

Congo-Vrijstaat, privébezit van koning Léopold II (1885-1908) – 29

De pioniers van de ‘Scramble for Africa’ – 29 / De kolonie-obsessie van Léopold II – 32 / De “Scramble for Africa” op het Internationaal Congres van Berlijn – 37 / Van hebzucht naar gruweldaden – 40 / Altijd maar meer – 45 / De internationale protesten tegen de wandaden in Congo-Vrijstaat – 49 / De erfenis van Léopold II – 54

De kolonie Belgisch Congo (1908-1960) – 57

De koloniale triniteit – 58 / De eerste wereldoorlog – 61 / Het interbellum en de crisis van de jaren dertig – 62 / De tweede wereldoorlog – 66 / De antikoloniale protestacties van de Congolezen – 70 / Geboorte van het onafhankelijkheidsstreven in de jaren 50 – 72 / De rellen van 4 januari 1959 – 78 / de ‘*Table Ronde*’-conferentie – 79 / Patrice Lumumba en de *Mouvement National Congolais* – 81 / De tribale en regionale breuklijnen van de andere partijen – 83 / De vorming van de eerste regering – 85 / Proclamatie van de onafhankelijkheid en de onverwachte toespraak van Lumumba – 88

**BOX 1:** Toespraken ter gelegenheid van de onafhankelijkheidsviering – 90

De Congo-crisis, eerste fase (juni 1960- oktober 1961) – 101

Muiterijen in de Force Publique, de afscheuring van Katanga en de VN-resolutie 143, 145 en 146 – 102 / De interne vijanden van Lumumba in Congo – 122 / Wat deed Lumumba nog in het bestuur van Congo? – 122 / Afscheuring van Zuid-Kasai en dreigende afscheiding van de Equateur-provincie – 126 / De machtsstrijd tussen Kasa-Vubu en Lumumba en de eerste staatsgreep van Mobutu – 130 / Mobutu arresteert Lumumba. De VN kijkt toe en laat begaan – 133 / De moord op Lumumba – 136 / Nooit profet in eigen land – 153 / VN-Resolutie 161 en de “*Mercenary Problem*” in Katanga – 153 / De regering van Albert Gizenga in Stanleyville – 158 /

**BOX 2:** De geostrategische krachten achter de afscheiding van Katanga – 123

**BOX 3:** De oorsprong van de Luba-Lulua etnische spanningen – 129

**BOX 4:** Plausible deniability van Belgische ministers, geheime Belgische agenten en Etienne Davignon in de moord op Lumumba – 142

De dood van VN-Secretaris-generaal Dag Hammarskjöld. Ongeval of aanslag? – 163

**BOX 5:** ‘Cold case Hammarskjöld’ – 181

De Congo-crisis, tweede fase (november 1961-juni 1964) – 221

De VN-veiligheidsraad veroordeelt de secessie van Katanga – 221 / Einde van de secessie van Zuid-Kasai en Katanga – 224 / De Luluabourg grondwet. Tshombe wordt eerste minister van Congo – 226 / Kwilu en Simba-rebellie 227 / De zwenk naar links van Kasa-Vubu – 230 / De ONUC-missie verlaat Congo – 231

Mobutu Sésé Seko (1965-1997) – 233

Tweede staatsgreep van Mobutu – 233 / De eerste 10 jaar bracht Mobutu rust en natiegevoel in Congo – 235 / De ideologie van ‘*Retour à l’authenticité*’ en de

<i>Zairinisation</i>	- 243
Van economisch succes naar economisch verval	- 247
Buitenlandse relaties van Mobutu onderhouden het status quo van het regime	- 255
/ De hergeboorte van de democratie en de ondergang van het Mobutu regime	- 256
/ Het eindspel	- 260
/ Nasleep	- 262
CIA-undercoveracties in Congo	- 265
De acties van de CIA in de moord op Lumumba	- 267
/ De acties van de CIA om Cyrille Adoula als premier aan te stellen	- 282
/ De CIA-steun aan Mobutu	- 284
Conflicten tussen Hutu en Tutsi	- 287
Oorsprong en evolutie van de spanningen tussen Hutu en Tutsi	- 287
/ Hutu en Tutsi in Oost-Congo	289
/ De Rwandese revolutie en de Rwandese burgeroorlog	- 290
/ De Rwandese genocide	- 293
/ Het falen van de VN-vredesmacht in Rwanda	- 300
/ Genocides in Burundi	- 302
/ VN-operaties in Burundi	- 310
/ De vluchtelingencrisis in de streek van de Grote Meren	- 310
<b>BOX 6: Wie doodde Habyarimana?</b>	- 294
Laurent-Désiré Kabila en de eerste en tweede Congo-oorlog (1997-2001)	- 315
Voorgeschiedenis	- 315
/ De eerste Congo-oorlog	- 317
/ Het Kabila regime werd een catastrofe	- 319
/ Politieke en sociale toestand tijdens het Kabila-beleid	- 323
/ Kabilla keert zich plots tegen Rwanda en Uganda	- 325
/ De tweede Congo-oorlog	- 326
/ De voorbereiding van democratische verkiezingen	- 333
/ Besluit	- 335
<b>BOX 7: De moord op Laurent-Désiré Kabila</b>	- 331
Joseph Kabila (2001-2018)	- 337
De vestiging van een democratisch systeem werd geen succes	- 337
/ Kabila na zijn tweede termijn als president	- 342
/ Kabila en de Chinezen	- 344
/ De verkiezingen van 30 december 2018	- 347
/ De zelfverrijking van Kabila en familieleden	- 351
De nieuwe president Felix Tshisekedi	- 355
Blijvende chaos in Congo (2003-heden)	- 359
In de Ituri-provincie	- 361
/ In de Noord- en Zuid-Kivu-provincies	- 364
/ In de Haut-Katanga en Tanganyika-provincies	- 376
/ In de Bas-Uele en Haut-Uele-provincies	- 378
/ In de Kasai-provincies en omgeving	- 380
/ Wordt het ooit beter in Congo?	- 384
/ De zwakte van MONUC en MONUSCO	- 387
Schending van de mensenrechten en straffeloosheid in Congo	- 391
Geweld tegen burgers	- 391
/ Seksueel geweld als oorlogswapen	- 394
/ Moderne slavernij en mensenhandel	- 396
/ Schending van kinderrechten	- 398
/ Systematische targetting en bestraffing van burgers	- 399
/ Illegale exploitatie van de bodemrijksdommen	- 401
Toch verbetert de economie in Congo	- 407
Besluiten	- 417
Referenties	- 425

## Afkortingen en termen

**ABAKO:** *Alliance des Bakongo* - een Congolese politieke partij, geleid door Joseph Kasa-Vubu, die eind jaren vijftig de Belgische koloniale overheersing bestreed en onmiddellijke onafhankelijkheid eiste.

**ADF:** *Allied Democratic Forces*, een Islamitische Ugandese militie, die vanaf 1995 ook operationeel was tegen Congolese troepen in Noord-Kivu langsheen de grens met Uganda.

**AFDL:** *Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo-Zaïre* – een militie onder leiding van Laurent-Désiré Kabila, die president Mobutu op 17 mei 1997 ten val bracht met de militaire steun van de buurlanden Rwanda en Uganda.

**ANC:** *Armée Nationale Congolaise* – het Congolese leger na de onafhankelijkheid van Congo, de vroegere *Force Publique*.

**APCLS:** *Alliance des Patriotes pour un Congo Libre et Souverain* – een gewapende militie actief in het noordoosten van Congo (Masisi territorium, Noord-Kivu), beschouwd als een van de grootste Mai-Mai groepen.

**AU:** Afrikaanse Unie – een unie bestaande uit 55 lidstaten van het Afrikaans continent

**BALUBAKAT:** *Association générale des Baluba du Katanga* – de voormalige politieke partij van de Luba stam in Katanga

**Banyamulenge:** Tutsi die in de 18de en 19de eeuw naar Oost-Congo migreerden ten gevolge van populatiedruk

**Banyarwanda:** Tutsi die na de Congolese onafhankelijkheid naar Oost-Congo migreerden

**CDR:** *Coalition pour la Défence de la République* – een extreemrechtse Hutu Power politieke partij die een belangrijke rol speelde bij het aanzetten tot de Rwandese genocide.

**CEI en CENI:** *Commission Électorale (Nationale) l'indépendante* – is het orgaan dat verkiezingen organiseerde in de Democratische Republiek Congo.

**CEREA:** *Centre de Regroupement Africain* in Bukavu – een partij die deelnam aan de algemene verkiezingen in 1960 in Congo.

**CFIT:** *controlled flight into terrain*, crash van een vliegtuig door botsing met objecten tijdens een vlucht onder normale controle door de piloten.

**CIA:** *Central Intelligence Agency* – geheime nationale inlichtingendienst van de VS.

**CNDD-FDD:** *Conseil National pour la Défense de la Démocratie - Forces pour la Défence de la Démocratie* – Hutu-militie in Burundi, nu opgesplitst in twee facties: de CNDD van Leonard Nyangoma en de CNDD-FDD van Jean-Bosco Ndayikengurukiye.

**CNDP:** *Congrès National pour la Défense du Peuple* – een militie opgericht door rebellen-generaal Laurent Nkunda na de vredesakkoorden van Sun City in 2004. Het CNDP werd begin 2009 onderdeel van het Congolese leger, na de arrestatie van Laurent Nkunda in Rwanda.

**CONACO:** *Convention Nationale Congolaise* – een blok van negenenveertig partijen gevormd voor deelname aan de algemene verkiezingen van 1965 in Congo. CONACO volgde de Katanga-gebaseerde CONAKAT-partij op.

**CONAKAT:** *Confédération des Associations Tribales du Katanga* – voormalige politieke partij van Katanga in Belgisch Congo, opgericht in 1958 door Moïse Tshombe en Godefroid Munongo.

**DRC/RDC:** *Democratic Republiek Congo/République Démocratiquedu du Congo* – benaming van Congo vanaf het bewind van Laurent-Désiré Kabila.

**DSP:** *Division Spéciale Présidentielle* – een elite militaire macht gecreëerd door Mobutu Sésé Seko in 1985 en belast met zijn persoonlijke veiligheid.

**EAC:** Oost-Afrikaanse Gemeenschap – een intergouvernementele organisatie met plannen om een ééngemaakt land (de Oost-Afrikaanse Federatie) te vormen in 2010 met één president die de huidige landen Tanzania, Kenia, Uganda, Burundi, Rwanda en Zuid-Soedan zou gaan besturen.

**FAR:** *Forces Armées Rouandaises* – de strijdkrachten van de voormalige Hutu-geleide regering in Rwanda.



**FARDC:** *Forces Armées de la République Démocratique du Congo* – de strijdkrachten van de RDC onder Laurent-Désiré en Joseph Kabila.

**FAZ:** *Forces Armées du Zaïre* – de strijdkrachten van Zaïre tijdens het Mobutu-regime

**FDC:** *Front Démocratique Congolais* – een rivaliserende politieke formatie van de *Convention Nationale Congolaise* (CONACO) van Moïse Tshombe in 1965.

**FDC:** *Front de Défense du Congo* – Congolese militie onder leiding van Generaal Butu Luanda, een zelfverklaarde ex-CNDP-officier, die nauw samenwerkte met Generaal Ntaganda in Oost-Congo.

**FDLR:** *Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda* – gewapende Rwandese Hutu-groep actief in Zuid- en Noord-Kivu. De FDLR omvatte veel ‘genocidaires’ betrokken bij de genocide van de Tutsi door de Hutu in Rwanda in 1994.

**FNI:** *Front des Nationalistes et Intégrationnistes* – een militie actief in de Ituri-provincie in Noordoost-Congo na de tweede Congo-oorlog, geassocieerd met de etnische Lendu. De FNI vocht tegen de Hema-etnie.

**FNL:** *Forces Nationales de Libération* – een politieke partij en een voormalige militie in Burundi. De partij is een etnische Hutu-groep en stond voorheen bekend als de partij voor de bevrijding van het Hutu-volk (*Parti pour la Libération du Peuple Hutu*, of PALIPEHUTU).

**FNLA:** *Frente Nacional de Libertação de Angola* – een politieke partij en voormalige voormalige militie die vocht tegen Portugal voor de onafhankelijkheid van Angola tijdens de onafhankelijkheidsoorlog, onder leiding van Holden Roberto. Tijdens deze oorlog vluchtten een miljoen mensen naar Zaïre.

**FPJC:** *Front Populaire pour la Justice au Congo* – een militie actief in de provincie Ituri in Noordoost-Congo, en betrokken in het Ituri-conflict. De militie ontstond in september 2008 als afsplitsing van het *Front pour la Résistance Patriotique Ituri* (FRPI).

**FRODEBU:** *Front pour la Démocratie au Burundi* – een progressieve Hutu politieke partij in Burundi, die in 1986 werd gevormd door aanhangers van Melchior Ndadaye van de ontbonden *Parti des Travailleurs du Burundi*, een clandestiene communistische partij. FRODEBU werd omgezet in een politieke partij in 1992.

**FRPI:** *Front pour la Résistance Patriotique Ituri* – is een in Bunia gebaseerde militie en politieke partij die voornamelijk actief was in het zuiden van de provincie Ituri in Noordoost-Congo (voorheen de provincie Orientale).

**GUMINO:** gewapende groep verwickeld in gevechten tegen de Mai-Mai militiegroep van generaal Amuri Yakutumba in Zuid-Kivu, wiens giftige en xenofobe ideologie erop gericht was om 'niet-inheemse' of Congolese Tutsi te extermineren. Gumino wil zeggen 'we zijn hier om te blijven', 'We zullen deze plek niet verlaten'.

**ICC:** *International Criminal Court* in Den Haag – een intergouvernementele organisatie en internationaal tribunaal in Den Haag, Nederland. Het ICC is bevoegd om personen te vervolgen voor de internationale misdaden van genocide, misdaden tegen de menselijkheid, en oorlogsmisdaden.

**ICTR:** *International Criminal Tribunal for Rwanda* – een internationale rechtbank die in november 1994 door de VN-veiligheidsraad werd opgericht in resolutie 955 om personen te beoordelen die verantwoordelijk waren geweest voor de Rwandese genocide en andere ernstige schendingen van het internationale recht in Rwanda, of gepleegd door Rwandese burgers in nabijgelegen staten tussen 1 januari en 31 december 1994. In 1995 werd het tribunaal gevestigd in Arusha, Tanzania, onder resolutie 977 en in 1998 werd het tribunaal uitgebreid in resolutie 1165. De Veiligheidsraad riep het tribunaal op om zijn onderzoeken eind 2004 af te ronden, alle rechtsactiviteiten eind 2008 te voltooien en alle werkzaamheden in 2012 te beëindigen.

**IDI:** *International Diamond Industries Congo* – een bedrijf geleid door Dan Gertler dat artisaan gedolven diamanten verhandelt in partnerschap met de Société Minière de Bakwanga (MIBA), een door de staat gecontroleerde diamantmijnoperator van de RDC. Gertler was goede vriend met Joseph Kabila. Wegens ernstig mensenrechtenschendingen en corruptie, werden de in de VS gevestigde activa geblokkeerd onder de Magnitsky Act. Zijn naam komt voor in offshore transacties in de Panama-papers en de Paradise papers.

**Imbonerakure:** een militie onder bevel van president Pierre Nkurunziza in Burundi, vooral sinds het begin van de Burundese politieke crisis van 2015. De militie ontstond in 2010 als de jongerenafdeling van de Hutu-CNDD/FDD.

**Interahamwe:** een extreemrechtse Hutu-militie, die actief was in de RDC en Uganda. Ze werd gevormd in 1994 als de jeugdvleugel van de MRND, de toenmalige regeringspartij van Rwanda, en genoot de steun van de Hutu Power-

regering. De Interahamwe waren de belangrijkste daders van de Rwandese genocide.

**Kamuina Nsapu-rebellie:** een lopende rebellie op gang gebracht in 2016 door de Kamwina Nsapu-militie tegen staatveiligheidstroepen van de RDC, in de provincies Kasai-Central, Kasai, Kasai-Oriental, Lomami en Sankuru. De militie behoort tot de Luba-stam en heeft selectief niet-Luba gedood.

**LRA:** *Lord's Resistance Army* – een rebellengroep met heterodox-christelijke inspiratie, actief in Noord-Uganda, Zuid-Sudan, de Centraal-Afrikaanse Republiek en de RDC. De LRA werd beschuldigd van wijdverbreide mensenrechtenschendingen, waaronder moord, ontvoering, verminking, kindseks-slavernij en het ronselen van kinderen als kindsoldaten.

**Mai-Mai:** Een groep gewapende mannen die beweren 'native' te zijn en de nationale integriteit te verdedigen tegen potentiële externe 'indringers'. De Mai-Mai verzetten zich tussen 1998 en 2003 tegen de opstand van de RCD. Een enorm aantal facties ontwikkelden <https://suluhu.org/congo/biographies/>, waaronder:

**Mai-Mai FDC:** actief in het Masisi-gebied in Noord-Kivu

**Mai-Mai Gédéon:** actief in het Manono-gebied in de provincie Katanga

**Mai-Mai Kata Katanga:** actief in de provincie Katanga, ijverde in 2013 voor een vrij Katanga.

**Mai-Mai Nyatura:** actief in Masisi en het westen van de Rutshuru-gebieden in Noord-Kivu. Ze omvatten vele facties. De meeste Nyaturagroepen beweren de Congolese Hutu te beschermen tegen andere Mai-Mai-groepen of het Congolese leger.

**Mai-Mai Raïa Mutomboki:** ontstaan in het zuidelijk Shabunda-gebied in Zuid-Kivu tegen de FDLR in 2005-2006.

**Mai-Mai Sheka:** ook bekend als Nduma-verdediging van Congo (NDC), een militie actief tijdens de Kivu-conflicten, vooral tegen de Rwandese RPA. Ze maakte zich schuldig aan massaverkrachting en rekrutering van kindsoldaten.

**Mai-Mai Yakutumba:** actief in Fizi, Zuid-Kivu sinds 2007

**MI5:** het binnenlands inlichtingen- en veiligheidsagentschap van het Verenigd Koninkrijk (VK). De dienst is bedoeld om de parlementaire democratie en de economische belangen van het VK te beschermen en terrorisme en spionage tegen te gaan.

**MI6:** het buitenlandse inlichtings- en veiligheidsagentschap van het VK, voornamelijk belast met geheime overzeese verzameling en analyse van gegevens ter ondersteuning van de nationale veiligheid van het VK.

**MLC:** *Mouvement pour la Libération du Congo* – een militie, gesteund door Uganda tijdens de Tweede Congo-oorlog tegen Joseph Kabila. Nadien werd de beweging een politieke partij en was een van de belangrijkste oppositiepartijen. De partij werd opgericht en geleid door Jean-Pierre Bemba.

**MNC:** *Mouvement National Congolais* – een nationalistische politieke partij in de République du Congo, opgericht in 1958 rond een handvest, getekend door Patrice Lumumba, Cyrille Adoula, en Joseph Iléo. Joseph Kasa-Vubu weigerde te tekenen omdat hij de partij te gematigd vond. Juist voor de onafhankelijkheid van Congo werd MNC opgesplitst in MNC-Lumumba en MNC-Kalonji. Na de alleenheerschappij van Joseph Mobutu in Zaïre, werd de MNC-L heropgestart. In 1992 verkoos het de oudste zoon van Lumumba, François Lumumba, als hun leider. Ook de *Parti Lumumbist Unifié* (PALU), zet de gedachten van Lumumba verder, onder leiding van Antoine Gizenga.

**MPLA:** *Movimento Popular de Libertação de Angola* – een politieke partij die Angola heeft geregeerd sinds de onafhankelijkheid van het land van Portugal in 1975. De MPLA vocht tegen het Portugese leger in de Angolese onafhankelijkheidsoorlog van 1961-1974 en versloeg de Nationale Unie voor de Totale Onafhankelijkheid van Angola (*União Nacional para a Independência Total de Angola*) (UNITA) en de National Liberation Front of Angola (FNLA), twee andere antikoloniale bewegingen, in de Angolese burgeroorlog van 1975-2002. De oorlog was een van de meest prominente Koude Oorlog-proxy-oorlogen, waarbij UNITA militaire hulp ontving van de VS en Zuid-Afrika, terwijl de MPLA steun kreeg van de Sovjet-Unie.

**MPR:** *Le Mouvement Populaire de la Révolution* – de regerende politieke partij in Zaïre van Mobutu Sésé Seco, die voor het grootste deel van haar bestaan de enige toegestane factie was in de eenpartijstaat Zaïre.

**MRC:** *Mouvement révolutionnaire du Congo* – een coalitie van rebellengroepen betrokken bij het Ituri-conflict in Oost-Congo tussen 2006 en 2007. De coalitie bestond uit: *Force de Résistance Patriotique d'Ituri* (**FRPI**), *Union des Patriotes congolais* (**UPC**), *Parti pour l'Unité et la Sauvegarde de l'Intégrité du Congo* (**PUSIC**), *Front des Nationalistes et Intégrationnistes* (**FNI**), *Forces Armées du Peuple Congolais* (**FAPC**), *Rassemblement Congolais pour la Démocratie* (**RCD**). De rebellen-coalitie werd geleid door Bwambale Kabolele en Bosco Ntaganda met buitenlandse steun, waarschijnlijk uit Uganda en Rwanda.

**MRND:** *Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement* – de regerende politieke partij in het eenpartijstelsel van Rwanda van 1975 tot 1994 onder president Juvénal Habyarimana, een gematigde Hutu met extreemrechtse

ideologie. De oorspronkelijke benaming van de partij was *Mouvement Républicain National pour la Démocratie et le Développement* en werd in 1991 omgezet in MRND, na de legalisering van de oppositiepartijen. De jeugdvleugel van de partij, de *Interahamwe*, ontwikkelde zich later tot een militie die een sleutelrol speelde in de Rwandese genocide.

**M23:** *Mouvement du 23 mars* – een Tutsi-rebellengroep operationeel in Noord-Kivu tegen het Congolese leger en opgericht in april 2012 uit de CNDP, omdat de overeenkomsten van 23 maart 2009 tussen de Congolese regering en de CNDP niet werden nageleefd. Een VN-rapport stelde vast dat Rwanda de M23 had opgericht en geleid. M23 werd verslagen door het nationale FARDC-leger in november 2013.

**NDC:** *De Nduma Defensie van Congo* (ook bekend als Mai-Mai Sheka) is een militie die opereert in het Kivu-conflict in Oost-Congo en opgericht werd in 2009 door de voormalige mineralenhandelaar Ntabo Ntaberi Sheka, een etnische Nyanga. Mai-Mai-groepen verdedigden dorpen tegen aanvallen van Rwandese troepen en Rwanda-gesteunde militieën. In werkelijkheid vochten Mai-Mai-groepen tegen alle partijen, inclusief collega-militieën, het Congolese leger en zelfs de VN. De rebellen maakten zich schuldig aan massa verkrachtingen van vrouwen, mannen en kinderen en plunderingen.

**NGO:** Niet-gouvernementele organisatie

**NSA:** *National Security Agency* – het nationaal inlichtingenbureau van het Amerikaanse ministerie van Defensie, onder het gezag van de directeur van de nationale inlichtingendienst. De NSA is verantwoordelijk voor de wereldwijde monitoring, verzameling en verwerking van informatie en gegevens voor buitenlandse en binnenlandse inlichtingen- en contra-inlichtingendoeleinden.

**OAS:** *Organisation de l'Armée Secrète* – een kortstondige rechtse Franse paramilitaire organisatie tijdens de Algerijnse oorlog (1954-1962). De OAS voerde terreuraanslagen uit, waaronder bomaanslagen en moorden, in een poging om Algerije's onafhankelijkheid van het Franse koloniale bewind te voorkomen.

**ONU:** *Organisation des Nations Unies* – zie VN

**PARECO:** *Patriotes Résistants Congolais* – een militie die in 2006 aan de oorsprong lag van de APCLS (*Alliance des Patriotes pour un Congo Libre et Souverain*), een militie actief in het noordoosten van Congo (Masisi territorium, Noord-Kivu).

**PALIPEHUTU:** *Partis pour la Libération du Peuple Hutu* – de partij voor de bevrijding van de Hutu-bevolking (PALIPEHUTU) in Burundi. De gewapende vleugel is de *Forces Nationales de Libération* (FNL). PALIPEHUTU werd opgericht in 1980 in vluchtelingenkampen in Tanzania, waar Hutu waren gevlucht na de vervolging door de Tutsi-geleide regering.

**PARMEHUTU:** *Parti du Mouvement de l'Émancipation Hutu* – een politieke partij in Rwanda, die stelde dat de meerderheids-etniciteit (Hutu) het recht had om te regeren. De partij betuigde de suprematie van Hutu over Tutsi. Het was de belangrijkste partij van de 'Hutu-revolutie' van 1959-61 die ertoe leidde dat Rwanda een onafhankelijke republiek werd met Hutu als de heersende partij.

**PNP:** *Parti National du Progrès* – voormalige partij die bij de algemene verkiezingen in Congo in 1960. Ze pleitte voor centralisatie, respect voor traditionele elementen en nauwe banden met België.

**PUNA:** *Parti de l'Unité Nationale* – voormalige partij die bij de algemene verkiezingen in Congo in 1960 pleitte voor een unitair Congo en nauwe banden met België. Jean Bolikango was voorzitter van de partij.

**RCD:** *Rassemblement Congolais pour la Démocratie* – een rebellie die een groot deel van Oost-Congo bezette in de Tweede Congo-oorlog (1998 tot 2003). De RCD genoot de steun van buurlanden, met name Rwanda en Uganda. Wamba dia Wamba, een professor in de geschiedenis en tegenstander van Mobutu en lange tijd inwoner van Tanzania, werd voorzitter van de RCD. In 1999 bereikten de gevechtslinies een patstelling en begonnen breuklijnen in de organisatie te verschijnen. Terzelfdertijd begonnen Rwanda en Uganda met elkaar te worstelen over wie de RCD zou beheersen, en wie de toegang tot de Congolese bodemrijkdom zou krijgen. Meerdere facties scheidden zich af, ondermeer **RCD-Goma**, een factie in Goma; **RCD-K** een factie gevestigd in Kisangani; en **RCD-KML**, een radicale factie die het Beni-Butembo-gebied in het noordelijke deel van de provincie Noord-Kivu bezette. Na de oorlog bleven sommige leden van de groep sporadisch vechten in Noord-Kivu.

**RDC:** *République Démocratique du Congo*

**RFI:** Radio France Internationale

**RPA:** *Rwandan Patriotic Army* – Het leger van Paul Kagame vóór de herovering van Rwanda door de Tutsi in 1994

**RPF:** *Rwandan Patriotic Front* (Front Patriotique Rwandais) – de regerende politieke Tutsi partij in het huidige Rwanda. De partij, onder leiding van

president Paul Kagame, bestuurde het land sinds zijn gewapende vleugel de Rwandese genocide beëindigde in 1994.

**SAIMR:** *South African Institute for Maritime Research* – de naam van een schimmige paramilitaire organisatie die clandestiene operaties heeft uitgevoerd ter ondersteuning van *white supremacy* in Afrika. SAIMR werd voor het eerst algemeen bekend tijdens zittingen van het Zuid-Afrikaanse Waarheids- en Verzoeningscomité (TRC) in 1998, toen documenten naar voren kwamen dat SAIMR een rol zou gespeeld hebben in een complot om VN-secretaris-generaal Dag Hammarskjöld te doden.

**Société anonyme Belge du Haut-Congo** – een dochteronderneming van de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*, opgericht in 1886 door Albert Thys, een van de belangrijkste ontwikkelaars van Congo Vrijstaat onder Léopold II, ondermeer van de spoorweg van Léopoldville naar de havenstad Matadi.

**Tanks:** *Tanganyika Concessions* – een Brits bedrijf opgericht in 1899 voor mijnbouw in Rhodesië. In 1906 richtten Tanganyika Concessions Ltd, samen met de *Comité Spécial du Katanga* en de *Société Generale de Belgique de Union Minière du Haut-Katanga* op.

**TRC:** *Truth and Reconciliation Commission* – een op herstel gericht lichaam dat na het einde van de apartheid in Zuid-Afrika was opgericht. Slachtoffers van grove mensenrechtenschendingen werden uitgenodigd om verklaringen af te leggen over hun ervaringen, en sommige werden geselecteerd voor openbare hoorzittingen. Daders van geweld konden ook getuigenis afleggen en amnestie vragen voor zowel civiele als strafrechtelijke vervolging.

**UDPR:** *Union pour la Démocratie et le Progrès Social* – een van de belangrijkste hedendaagse politieke oppositiepartijen in Congo met het langste record van ononderbroken werking. De huidige leider van de partij is president Félix Tshisekedi, zoon van Etienne Tshisekedi.

**UMHK:** *Union Minière du Haut-Katanga* – een Brits-Belgisch mijnbouwbedrijf dat tussen 1906 en 1966 actief was in de koper gordel in Katanga en Noord-Rhodesië. De UMHK werd opgericht in 1906 als een joint venture door de *Société Générale de Belgique*, het *Comité Spécial du Katanga* en *Tanganyika Concessions Ltd*. Het bedrijf kreeg een concessie voor het delven van koper, tin, kobalt, radium, uranium, zink, cadmium, germanium, mangaan, zilver en goud over een gebied van 20,000 km<sup>2</sup>. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog had de UMHK 70% van de Congolese economie in handen. In de jaren vijftig was Congo het op drie na grootste koperproducerende land ter wereld. In december 1966

nationaliseerde Mobutu de bezittingen en activiteiten van de UMHK en transformeerde het in *Gécamines (Société générale des Carrières et des Mines)*. Mobutu's wanbeheer en zelfverrijking leidde tot een 70% reductie in de mijnoutput.

**UN:** *United Nations* – zie VN

**UNHCR:** *United Nations High Commissioner for Refugees* – een VN-agentschap met het mandaat om vluchtelingen, gedwongen ontheemden en staatlozen te beschermen en te helpen bij hun vrijwillige repatriëring, lokale integratie of hervestiging naar een derde land.

**UNITA:** *União Nacional para a Independência Total de Angola* – de op een na grootste politieke partij in Angola. UNITA werd opgericht in 1966 en vocht naast de populaire beweging voor de bevrijding van Angola (MPLA) in de Angolese onafhankelijkheidsoorlog (1961–1975) en vervolgens tegen de MPLA in de daaropvolgende burgeroorlog (1975–2002).

**UNTZA:** *Union Nationale des Travailleurs Zaïrois* – een van de machtigste confederaties van Congolese vakbonden, opgericht in 1967 onder het regime van Mobutu als een gedwongen fusie van alle vakbonden die in Congo toen bestonden.

**UPC:** *Union des Patriotes Congolais* – een militie betrokken in het Ituri-conflict in Noordoost-Congo tussen 2006 en 2007 en behorend tot de *Mouvement Révolutionnaire du Congo* (MRC).

**UPDF:** *Uganda People's Defense Force* – de land- en luchtmacht van Uganda, met een totale sterkte van 40.000-45.000 man.

**UPRONA:** *Union pour le Progrès National* – een nationalistische politieke partij in Burundi, die de meeste steun kreeg van de Tutsi. UPRONA had een belangrijke rol bij het verkrijgen van Burundese onafhankelijkheid. UPRONA werd een pijler van de militaire dictatuur van 1966 tot 1993.

**VK:** Verenigd Koninkrijk

**VN:** Verenigde Naties – een internationale supranationale organisatie, die vandaag 193 staten omvat. Het Handvest van de VN werd op 26 juni 1945 aangenomen door 51 staten, ter vervanging van de Volkenbond. Het trad officieel in werking op 24 oktober 1945.



**VN missies in Congo:**

**BINUB:** *Bureau Intégré des Nations Unies au Burundi*

**ONUC:** *Opération des Nations Unies au Congo*

**UNOMUR:** *United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda*

**UNAMIR:** *United Nations Assistance Mission for Rwanda*

**ONUB:** *Opération des Nations Unies au Burundi*

**MONUC:** *Mission de l'Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo*

**MONUSCO:** *Mission de l'Organisation des Nations Unies pour la Stabilisation en République Démocratique du Congo* – de grootste vredesmissie in de geschiedenis van de Verenigde Naties, met 20.688 personeelsleden in uniform (inclusief 18.751 soldaten)

**VS:** Verenigde Staten van Amerika



# 1 Voorwoord

## Waarom dit boek?

Dit boek kijkt naar de ontwikkelingsgeschiedenis van Congo vanaf Congo-Vrijstaat tot vandaag, om zodoende de waarheid over onze vroegere kolonie en onze koloniale motieven meer verspreiding te geven en de vraag te beantwoorden hoe het kan dat het lot van de Congolezen vandaag nog steeds het gevolg is van onze historische daden. Wat deed me naar Congo kijken? Diep in mijn geheugen lag een gebeurtenis verscholen die zich had afgespeeld in de periode tussen 30 juni en 5 juli 1960. Op 30 juni werd de kolonie '*Belgisch Congo*' onafhankelijk. Op de onafhankelijkheidsviering bejubelde koning Boudewijn het werk van koning Léopold II, zijn overgrootoom, en van de Belgische kolonialen; het waren zij die Congo welvarend, beschaafd en christelijk hadden gemaakt en het waren zij die, als goede huisvaders, op 30 juni de onafhankelijkheid 'schonken' aan Congo. Onverwacht nam de democratisch verkozen eerste minister Patrice Lumumba het woord. Vol durf en vermetelheid en in uiterst scherpe woorden liet hij horen dat Congo zijn welvaart niet gekregen had van de Belgen maar dat de zwarte Congolezen ze verworven hadden door hun strijd en hun lijden. Congo had voorspoed gebracht voor de Belgen, maar helemaal niet voor de zwarten. Ze werden steeds weggezet als minderwaardige 'negers', hun gronden en bezittingen waren hen afgenomen, ze werden als slaven behandeld, ze werden gedwongen bepaalde teelten te kweken voor de Belgen, velen werden door de kolonialen geslagen, verminkt en zelfs gedood en ze gingen gebukt onder raciale 'apartheid'. De witte hoogwaardigheidsbekleders en de media die aanwezig waren op de plechtigheid spraken schande over de toespraak van Lumumba. Nu, 60 jaar later, is dat verleden nog steeds niet rechtgezet. Deze vaststelling bracht me naar 4 en 5 juli 1960. Op 4 juli beëindigde ik mijn eerste jaar universiteit. Een mijlpaal in mijn leven. De dag nadien brak er muiterij uit bij de zwarte soldaten van de *Force Publique* in Thysville. Generaal Emile

Janssens, toen nog steeds het witte hoofd van de *Force Publique*, had domweg zijn manschappen laten horen dat: "*Le Congo avant l'indépendance = le Congo après l'indépendance*". De zwarten hadden dus niets te verwachten. De muiters beseften dat de 'Indépendance' voor hen niets had veranderd. Ze kregen geen soldijopslag, terwijl de Congolese ministers hun eigen wedde al dadelijk hadden verhoogd, en ze stonden nog steeds onder het bevel van de Belgische witte officieren. Ze kwamen in opstand tegen hun 'superieuren'. De etter, opgestapeld door de frustraties van de kolonijaren, spatte als het ware uit de wonden die de koloniale heersers gedurende decennia hadden aangebracht. Witte mannen werden aangevallen, honderden werden vermoord, witte vrouwen werden verkracht. Er ontstond paniek en tienduizenden Belgen vluchtten het land uit terug naar België. De zwarte man had zich massaal durven verzetten tegen de witte heerser. Een schande dacht een meerderheid in België! De gebeurtenissen sloegen in België in als een bom. Buiten de ontdekkingsreizen van Livingstone en Stanley, had ik in de middelbare school weinig over Congo horen spreken en zeker niet over Congo als wingewest. Er zweemde een dogma rond dat al wat België voor Congo deed voor het goed van de zwarten was. Iets anders denken was ondenkbaar. België stelde Congo zelfs voor als een 'modelkolonie'. We vonden onze aanwezigheid in Congo edelmoedig en zelfs gewenst. Léopold II had er immers de Arabische slavenhandel afgeschaft, de missionarissen hadden er religie en onderwijs gebracht en de kolonialen hadden er infrastructuur en gezondheidszorg uitgebouwd, maar over de wandaden van de kolonialen werd niets gezegd. Achter de schermen was de kolonie bedoeld om de lokale rijkdom naar België te versluizen. Dat werd er nooit bij gezegd. Een echte 'modelkolonie' zou een kolonie geweest zijn waarin de kolonisator de rijkdommen van bij het begin zou gedeeld hebben met de lokale bevolking, maar dat was helemaal niet het geval. Het beeld van een 'modelkolonie' verdoezelde dat Congo in de eerste plaats aan exploitatie deed, dat de rijken in België door de uitbuiting van de kolonie superrijk werden en dat er weinig werd gedaan voor de Congolezen.

Op 5 juli 1960 werden de Belgen plots geconfronteerd met het ware beeld van de kolonie en wankelde hun overtuiging dat ze zich met hart en ziel hadden ingezet voor Congo. Dat leidde tot ontgoocheling en verontwaardiging. De meeste Belgen vonden dat zwarten dankbaar moesten zijn voor wat de Belgen

hen gebracht hadden. In hun superioriteitswaan waren ze blind geweest voor de brutaliteiten tijdens de rubberwinning door Léopold II en voor het discriminerend optreden en het geweld van de Belgische kolonisator. Niemand dacht eraan dat kolonialiseren neerkwam op verovering van het land en exploitatie. Ook mijn ouders hadden nooit over Congo als wingewest gesproken. Ik had wel gehoord dat mijn moeder begin jaren '30 een Vlaamse prijs had gewonnen voor kennis van de kolonie, maar die kennis was een verkapte vorm van koloniale propaganda en indoctrinatie van een gefantaseerde modelkolonie. De zwijgzaamheid van mijn ouders over de kolonie contrasteerde erg met wat ze oeverloos vertelden over hun eigen herinneringen uit de tweede wereldoorlog. Ik kan mij niet herinneren dat mijn vader enig commentaar of oordeel gaf over de gebeurtenissen van 5 juli. Eigenaardig genoeg, wie er toen wel over sprak was onze gouvernante Leonie, toen enkele dagen later de provincie Katanga zich afscheurde van Congo en Tshombe er zichzelf uitriep tot president. Elke dag kwam ze af met het nieuws over de *'Belgische para's'* die in Congo waren geland om de Belgen te beschermen. De publieke opinie stond achter Tshombe en ik herinner me nog levendig dat ook wij thuis unisono achter Tshombe en de afscheuring van Katanga stonden. Waarom was dat zo? Het was toen niet de tijd om vragen te stellen. Het paternalisme doordrong nog steeds de cultuur in de westerse wereld.

Tijdens de koloniale periode was er belangrijke infrastructuur in Congo opgebouwd, maar deze inspanningen waren niet zozeer bedoeld om de Congolese bevolking te bevorderen, maar vooral om de Congolese bodemrijksdommen zo efficiënt mogelijk te vervoeren naar het moederland. In een interview verwoordt Guy Vanthemsche het in het VUB-studentenblad *'De Moeial'* als volgt: *"kolonisatie [was] zo krachtig en brutaal dat er ook zaden geplant werden in de vorm van onderwijs, spoorwegen en ziekenhuizen, maar die werden hoofdzakelijk aangelegd om de kolonisator ten goede te komen"* (1). Voor dezelfde doeleinden was de administratie goed ontwikkeld en ging er veel aandacht naar de behuizing voor de Belgen om hun verblijf zo aantrekkelijk mogelijk te maken.

Ik zei het al, Congo voorstellen als een modelkolonie was in wezen indoctrinatie en propaganda voor het kolonialisme, bewust of onbewust bedoeld om de koloniale uitbuiting te verbloemen. Via de missies organiseerde België er weliswaar lager en middelbaar onderwijs maar ook die inspanningen kwamen vooral ten goede aan de kolonisator. Die had uiteraard werkkrachten nodig en moest belastingen kunnen heffen op het inkomen van de burgers. Nooit deed de kolonisator iets om de Congolezen voor te bereiden om op eigen benen te staan. Zo iets vraagt tijd en bezinning en toen de zwarten in 1959 'Indépendance' eisten was het te laat om daarmee te beginnen. De zwarten maakten een mooie song (*Indépendance cha cha*), ze kregen binnen het jaar hun 'Indépendance', maar ze moesten het van de ene dag op de andere doen met volstrekt ontoereikende competenties. Hiervan waren de Congolezen zich niet bewust. De Belgische overheid was er zich wel van bewust, maar vertikte het haar verantwoordelijkheid als heerser te nemen. Aan een hogere opleiding van Congolezen werd slechts zeer laat gedacht. De Universiteit van Lovanium werd maar in 1954 opgericht en op de dag van de onafhankelijkheid stonden er slechts een handvol zwarte universitaireren klaar om het immense land te leiden. België schonk de onafhankelijkheid in alle haasten, weinig of niet doordacht en met verkeerde intenties. België had na de onafhankelijkheid immers neokoloniale aspiraties.

Wat Congo betekende voor de Belg in het moederland had vooral te maken met het aspect missies. Katholieke scholen organiseerden geldomhalingen voor steun aan de missies. Jaarlijks kwam een pater-missionaris over de goede dingen van Congo en over de 'arme negertjes' spreken. In vele winkels en in het klaslokaal, stond er een "missiebus" met een zwart kindje erop dat, telkens er een muntstuk werd ingestoken, met zijn kopje vriendelijk "dank u" knikte. De wereld rondom mij was een wereld waar de 'katholieke zuil' de normen stelde en die representeerde de waarheid, waaraan niet kon en mocht getwijfeld worden. Van kleins af had ik geleerd dat het goed was te luisteren naar wat ouders en Kerk ons voorhielden. Kritiekloos aannemen en geen kritiek uiten, tenzij binnen de normen die de 'katholieke zuil' stelde. Ik leefde in een wereld met een tsunami aan priesters, kanunniken, bisschoppen en kardinalen, die zich geroepen voelden om het 'woord Gods' en de westerse cultuur in Congo op te

leggen en de katholieken in een waan van het goede te houden. In werkelijkheid was de wereld waarin ik leefde, een wereld van westers superioriteitsgevoel en imperialisme, gebouwd op de ruïnes van de tweede wereldoorlog. Het was een wereld waarin de Verenigde Naties (VN) het internationaal geweten waren voor de vrede in de wereld, maar in werkelijkheid dikwijls werden gehinderd door het eigenbelang van de grote mogendheden. Het was een wereld waar de communisten de vijanden aller volkeren waren en waar iedere stemgerechtigde burger gedwee de Verenigde Staten (VS) als verlosser uit het nazisme moest aanzien. Een wereld waar de heerser achter de schermen de *Société Générale de Belgique* was, die zichzelf de oppergod 'Zeus' waande. Een wereld van hypocrisie waar de sfeer van 'father knows best' heerste en de anderen altijd mis waren. Een wereld waar de bankdirecteur na de openingsuren gegoede klanten ontving om aandelen uit de kluis te laten nemen om erfbelasting te ontlopen. Een wereld waarin 'vadertje Staat' steeds de boeman was als het over de fiscus ging. Een wereld die ondertussen ten oorlog trok tegen de *weapons of mass destruction*, maar zelf die wapens produceerde, verkocht en opsloeg. De uitbuiting van Congo maakte Belgische ondernemers rijk en het was veiliger daar niets over te zeggen en het koloniale exploitaiepotje gedekt te houden. Het was nochtans de bedoeling om van ons kritische burgers te maken, hoorden we zeggen in de school, maar over de structurele onrechtvaardigheid van het kolonialisme geen woord. De zwijgzaamheid over Congo was eigenlijk een moedwillige strategie en onderdeel van een neokolonialistisch project, bedoeld om het moederland verder te verrijken onder het mom dat haar acties de communistische satan belette te infiltreren. Zwarten werden opgeleid om gebruikt te worden door de witten, ze moesten leven 'zoals' de witten, maar dan wel 'apart'. Hun eigen identiteit en cultuur werden genegeerd. 'Black lives matter', horen we nu, maar dat was in 1960 ook al zonder er wezenlijks iets veranderde. Witten keken neer op zwarten, voelden zich superieur en voedden zodoende het racisme. Ik herinner me nog goed dat iemand, die enkele jaren in Congo had geleefd, uit de hoogte neerkeek op de zwarten en misprijzend sprak over het zwarte huispersoneel dat hij daar ter beschikking had – de 'boys' – die hij lui, traag en dom vond.

Lumumba was democratisch verkozen, maar werd binnen de eerste zes maanden van zijn mandaat vermoord door Katangese gendarmes onder het bevel van Belgische officieren. Belgische beleidsmensen hebben hem verraden door hem over te leveren aan zijn Katangese vijanden. Het zou nog tot 2002 duren vooraleer België zijn indirecte verantwoordelijkheid in de moord zou erkennen (2). Na Lumumba kwamen westersgezinde leiders aan de macht – Mobutu, Laurent en Joseph Kabila – die allen dictators werden en het land helemaal naar de afgrond leidden. Ze hielden er dezelfde praktijken op na als de Belgische kolonisator: uitbuiting en stelen voor eigen gewin. Oorlog werd een commercie. Tientallen militias plunderden, en plunderen nog steeds, de bodemrijksdommen om ze te verkopen aan multinationals die hun ogen sloten voor het onrecht dat ze genereerden. De Congolezen wisten begrijpelijkerwijze niet wat democratie inhield, maar de Belgen hebben het hen nooit geleerd. Integendeel ze gaven zelf het slechte voorbeeld. België en andere westerse landen schiepen de condities voor dictatuur en burgeroorlog, die miljoenen mensen de dood injoegen. Léopold II was nooit in Congo en kon dus niet rechtstreeks verantwoordelijkheid nemen voor dat geweld, maar hij schiep wel het kader waarin de lokale koloniale vrij spel kregen. Ondertussen rationaliseerden wij onze houding door voorop te stellen dat onze samenlevingsvorm dé juiste was en moest opgelegd worden aan de zwarten zonder rekening te houden met hun aard en cultuur. De schrijnende werkelijkheid vandaag is dat, niettegenstaande de enorme bodemrijksdommen van Congo, 70% van de bevolking moet leven met minder dan \$ 1,9 per dag (2a). Het toont aan hoe zelfvoldaan en hypocriet de Belgische overheid was tijdens de koloniale periode.

In dit boek neem ik de koloniale en postkoloniale geschiedenis van Congo ter hand om de nefaste invloed van het kolonialisme en het neokolonialisme nogmaals aan de kaak te stellen en het stilzwijgen over de onrechtvaardigheden in Congo te doorbreken. Het drama van Congo is dat het land 135 jaar lang ononderbroken onheil heeft gekend dat maar niet wil ophouden. Dat onheil is te wijten aan de grenzeloze honger van de westerse landen en de landen omheen Congo voor de aanwezige mineralen, edele metalen en diamanten. Mijn aandacht gaat vooral naar volgende aspecten: de moord met voorbedachten rade op



Lumumba en de daarop volgende hypocrisie van de Belgische overheid en het Hof, de onopgeloste aanslag op VN-secretaris-generaal Dag Hammarskjöld, de geheime acties van de CIA om westersgezinde regeringen op de been te brengen, de genocides in Rwanda, Oost-Congo en Burundi, de schendingen van de mensenrechten door plunderende krijgsheren, de vluchtelingenstromen in het gebied van de Grote Meren en de onmacht zowel van het Congolese leger als van de VN-blauwhelmen die het geweld niet kunnen bedwingen. Drie redenen zetten me aan om me te focussen op Congo. Zoals reeds gezegd was aanzet daartoe de onafhankelijkheid van Congo op 30 juni 1960, nu 60 jaar geleden, die samenviel met het beëindigen van mijn eerste jaar aan de universiteit, een belangrijke mijlpaal in mijn leven. Die dag opende ik mijn ogen voor de Wereld, die fundamenteel begon te veranderen: het einde van een paternalistisch tijdperk en de geboorte van de ontvoogdingsbeweging bij jongeren. Een tweede reden is dat de kennis over de kolonisatie van Congo zeer onvolledig is en er nog steeds geen openbaar debat is gevoerd werd over wat er na 30 juni met Congo is gebeurd noch over 's lands verantwoordelijkheid hierin. Dat gebrek aan verwerking van het verleden heeft wellicht te maken met de mentale schok die het abrupte einde van de Belgische aanwezigheid in Congo in 1960 had veroorzaakt en de reactieve desinteresse bij de vele zich verstoten voelende Belgen. Het was de val van de illusie over Congo als 'modelkolonie' die velen niet wilden erkennen. Voor die Belgen was de Congo-crisis een trauma en heeft tot stilzwijgendheid over het Belgisch kolonialisme geleid. Iedereen weet wat kolonialisme betekend heeft maar in België werd er vooral over gezwegen. Als we vandaag op tv kijken naar de reportages over de wereldtentoonstelling van 1958 of als we in de tv-reeksen *'Kinderen van de Kolonie'* en *'Terug naar Rwanda'* luisteren naar wat de Congolezen en Rwandezen uit de diaspora nu denken over de kolonisatie, voelen we ons ongemakkelijk en geschokt. Postkoloniaal Congo is een drama dat zich heeft geënt op de inherente onrechtvaardigheden tijdens de koloniale periode en de onvoorbereide onafhankelijkheid. Er is nooit een echt dekolonisatieproces geweest. Zonder publieke kennis en debat leert de samenleving geen persoonlijke mening over het verleden van Congo opbouwen. Het debat dient te gebeuren samen met de zwarte bevolking om tot een wederzijdse consensus te komen. Lessen over het koloniale verleden zijn in de Belgische middelbare scholen niet echt verplicht; ze werden nooit in de

eindtermen opgenomen. Men denkt er vandaag over dat eventueel te doen maar dan niet verplicht voor alle afdelingen. Aan de universitaire faculteiten Geschiedenis is nog maar recent een verplicht vak over de Belgische koloniale geschiedenis opgenomen. Sommige initiatieven, zoals de renovatie van het museum voor Midden-Afrika in Tervuren, probeerden de geschiedenis van koloniaal Congo in een eerlijker en realistischer perspectief te plaatsen met participatie van zwarten, maar koning Filip was niet aanwezig op de heropening van het museum, wat nog steeds een taboesfeer over de kolonie Congo laat bestaan. Een derde reden waarom ik dit boek schreef is dat Congo ons kan waarschuwen voor al wat tegenwoordig verkeerd loopt in onze westerse samenleving. Er bestaan diverse ongenueanceerde uitspraken, vooral uit politiekrechtse hoek, die het kolonialisme willen doen herleven. In een artikel in MO van 7 oktober 2017 besprak J. Van de Poel de thesis van de Amerikaanse politicoloog Bruce Giley dat een goed en genuanceerd begrip van de koloniale geschiedenis van Afrika ons moet aanzetten tot “herkoloniseren” van Afrika, als we de strijd tegen armoede en onderontwikkeling ernstig nemen (3). Een belachelijk idee? - vraagt hij zich af. Zijn antwoord: *“Wel, bijlange niet zo belachelijk als de antikoloniale ideologie die de levens van honderden miljoenen mensen in de derde wereld de laatste 100 jaar achtervolgt”*. Voor Giley was die impact van kolonisatie overwegend positief: stijgend inkomen, grotere levensverwachting, aanleg van infrastructuur (spoorwegen, gezondheidszorg) en werkende belastingsystemen. In een opiniestuk in het studentenblad Veto in de zomer van 2018 (4) beweert Maxime Goris, nationaal preses van het KVHV, dat kolonisatie een win-win situatie is geweest m.a.w. dat zowel de kolonisator als de Congolezen er goed bij gevaren zijn, en verdedigt voluit het kolonialisme. Het opiniestuk lokte hevig protest uit vanuit de linkerzijde (5). In 2018 werden PVDA-borden in Hasselt beklad met *“De Congo is van ons, linkse ratten”* en hakenkruisen (6). Op het songfestival Pukkelpop in 2018 werden meisjes lastiggevalen en werd het racistisch liedje gezongen *“Handjes kappen, Congo is van ons! Diamanten rapen, Congo is van ons! Congo is van ons, Congo is van ons!”* (7). Sommige Belgische oud-kolonialen getuigen dat hun verblijf in de kolonie de beste tijd van hun leven was. Ook zij staren zich blind op een tijd die niet meer terugkomt. Ook staat België nog vol met standbeelden van Léopold II, door sommigen nog steeds aanzien als de grote filantroop, de afschaffer van de slavenhandel en de bringer van

beschaving, maar in werkelijkheid een meedogenloze jager naar persoonlijk commercieel gewin. De huidige anti-racistische reacties in de VS en in eigen land zijn misschien een teken van hoop, maar de revisionistische opvattingen in vele landen zijn de laatste jaren alleen maar toegenomen, vooral in de rechtsnationalistische kringen van Thierry Baudet, Geert Wilders, Theo Francken, Bart De Wever, Tom Van Grieken, Marine Le Pen, Donald Trump, Nigel Farage, Jair Bolsonaro, Viktor Orban, Matteo Salvini, Benjamin Netanyahu, Vladimir Poetin en Narendra Modi. Door hun intellectuele oneerlijkheid, populistische discours, racistische discriminatie en haat zaaiende uitspraken ondergraven ze de liberale democratie en de idealen van een organische en solidaire samenleving. Ze verheerlijken een mythisch verleden van de eigen natiestaat, waar orde en tucht dient te heersen, en waardoor ze een valse identiteit scheppen, mensen misleiden en hun geest ontwrichten. Er zijn dus blijkbaar ook mensen die terugdenken aan de 'glorietijd' van het kolonialisme. Zolang er nauwelijks onderwijs over de Belgische kolonie bestaat en België haar vroegere misconceptie over de kolonie niet ten volle erkent, zal er alleen maar een donkere schaduw over Congo blijven hangen en zal haat tegen vreemden en minderheden blijven groeien. Zolang er duisternis heerst zal democratie niet gedijen. Zoals *The Washington Post* bovenaan haar titelblad schrijft: *Democracy Dies in Darkness*.



## 2 Congo-Vrijstaat van koning Léopold II (1885-1908)

### De pioniers van de 'Scramble for Africa'

In de tweede helft van 19<sup>de</sup> eeuw vonden er twee geopolitieke omwentelingen plaats in Europa. De Europese landen hadden een enorme economische groei gekend ten gevolge van de industriële revolutie en zochten gebieden waar ze goedkoop nieuwe grondstoffen konden winnen om aan de sterk gestegen industriële mogelijkheden te voldoen en om meer afzetgebieden te verkrijgen. Tegelijkertijd ontstond in Europa een drang om civilisatie te brengen aan onderontwikkelde landen via internationale handel. Maar dat alleen zette niet aan tot het 19<sup>de</sup> eeuwse kolonialisme. De sterkste drijfveer was het opkomend nationalisme, die de fierheid, de eigen identiteit van volkeren en de concurrentie tussen Europese landen geweldig opjoeg. Om iets te betekenen in de wereld moest men kunnen beschikken over een 'kolonie', een wingewest. Een kolonie bezitten was voorwerp van nationale trots en onderlinge naijver. Het zette aan tot expansionisme, machtshonger en territoriale vraatzucht (8, p. 52-53). De Europese landen stortten zich als roofdieren op Afrika. De ontplooiing van het kolonialisme was echter verfoeilijk omdat het gedreven werd door nationaal eigenbelang, wat de lokale bevolking zelden ten goede kwam. Bovendien waren de westerse mogendheden veel machtiger dan de Afrikaanse volkeren, wat het proces van verovering en uitbuiting heel gemakkelijk maakte. Men was verblind voor wat men begon.



Fig. 1: Kaart van Afrika in 1880, vóór de Europese 'scramble for Africa' (from Vividmaps <https://www.vividmaps.com/2017/11/africa-before-partition-1880.html>).

Om de westerse ambitie van koloniale uitbating waar te maken moesten eerst de ongekende gebieden verkend worden. Voor Europa was het Centraal-Afrikaans continent dat ongekend gebied. Onder de eerste pioniers zijn David Livingstone en Henry Morton Stanley te vermelden (8a, p.16-21). De exploratie van Centraal-Afrika nam als vertrekplaats meestal het sultanaat Zanzibar, het centrum van de Arabische slavenhandel, gelegen aan de Indische oceaan (Fig. 1). Livingstone was een Britse zendeling, die vanaf 1866 expedities ondernam om de bronnen van de Nijl te vinden. Hij vond die nooit maar ontdekte de Lualaba-rivier in het gebied dat nu Oost-Congo noemt en later de bronrivier van de Congostroom zou worden. Doordrongen met anti-slavernij opvattingen geloofde Livingstone dat zijn spirituele roeping meer lag in het vinden van geografische routes voor handel dan het geven van preken. Hij hield de daad bij het woord want hij bekeerde slechts één inboorling (een zekere Sechele) tot het Christendom. Hij geloofde dat nieuwe handelsroutes de slavenhandelsroutes in Afrika zouden verdringen. Maar op een gegeven moment bereikten zijn rapporten over zijn expedities gedurende zes jaar Zanzibar niet meer, zodat men begon te denken dat hij overleden was. In 1869 wilde ene James G. Bennett, eigenaar van de *New York Herald*, een primeur stellen over het lot van Livingstone en spoorde de journalist Henry Morton Stanley aan hem te gaan zoeken. Die ging erop in en, na eerst 12 maand getreuzel, volgde hij in 1871 een eerdere route van Livingstone vanaf Zanzibar naar het Tanganyikameer. Het werd een helse tocht door het oerwoud waarbij drie blanke medereizigers het leven verloren en vele dragers deserteerden of stierven aan tropische ziekten. In november 1871 vond hij Livingstone zwaar ziek in Ujiji, aan de oostelijke kant van het Tanganyikameer. Hij probeerde Livingstone te overtuigen terug te keren naar Europa, maar Livingstone verkoos in Afrika te blijven waar hij in 1873 stierf.

In 1874 financierden de *New York Herald* en Britse *Daily Telegraph* een andere expeditie van Stanley. Van 1874 tot 1877 trok hij vanuit Zanzibar Centraal-Afrika in, exploreerde het Tanganyika- en het Victoriameer en voer als eerste Europeaan de Lualaba af tot aan het plaats waar de rivier plots in westelijke richting draaide. Hij besloot dat de Lualaba niet de bovenloop van de Nijl kon zijn. Stanley besloot verder te varen in westelijke richting en hoopte aansluiting

te vinden met de Atlantische oceaan. Hij kwam inderdaad aan in Boma, gelegen aan de monding van de Congostroom. Tot zijn voldoening was de Congostroom over 1500 km bevaarbaar tussen het punt waar hij de stroom westwaarts was gevolgd tot aan Stanley Pool (een rivierverbreding juist ten noorden van het latere Léopoldville). Door die tocht ontsloot Stanley Centraal-Africa voor nieuwe handelsroutes. Zoals Livingstone geloofde hij vast in de positieve effecten van vrijhandel en had tijdens zijn afvaart handelsdeals gesloten met lokale stamhoofden. Meestal kwamen die deals erop neer dat de stamhoofden hun territorium afstonden.

### **De kolonie-obsessie van koning Léopold II (8b)**

Koning Léopold II van België had reeds op jonge leeftijd de ambitie om kolonie(s) te bezitten. Die ambitie werd een ware obsessie. Na tal van mislukte pogingen om een kolonie te kopen in diverse gebieden in de wereld, had Léopold rond 1875 zijn blik gekeerd op Centraal-Afrika, in die tijd nog een ongekend en ondoorgankelijk gebied in het Afrikaanse regenwoud. In september 1876 organiseerde hij in het Koninklijk Paleis in Brussel een geografische conferentie (*Conférence géographique de Bruxelles*). Meerdere Engelse, Duitse, Franse, Italiaanse, Oostenrijkse en Russische politici, ondernemers en ontdekkingsreizigers namen er aan deel. Léopold liet er horen dat hij een groot en ambitieus filantropisch plan had om de wetenschappelijke ontdekking van Centraal-Afrika te bevorderen, de 'beschaving' te brengen aan de heidense volkeren en de slavenhandel in Centraal-Afrika af te schaffen. Dat leidde tot de oprichting van *l'Association Internationale Africaine* (AIA), waar Léopold de voorzitter van werd. De associatie telde onder haar leden leidende aristocraten, humanisten, geologen en enkele leden van de koninklijke familie en werd gesteund door giften ondermeer van de Rotchilds. De AIA zou haar doel pogen te bereiken door wetenschappelijke posten en handelsposten in centraal-Afrika op te richten. De eerste expedities van de AIA vertrokken vanuit het sultanaat van Zanzibar. Zo kwam in 1879 een post tot stand aan de oostkant van het Tanganyikameer (Fort Léopold) en in 1883 aan de westkant van dat meer (8c, p. 61 en volgende). De Rotterdamse zakenman Lodewijk Pincoffs, die aan de



monding van de Congostroom de *Afrikaanse Handelsvereniging* had opgericht, werd in Léopolds AIA-project opgenomen. Pincoff stelde in 1878 voor het *Comité d'Etudes pour le Haut-Congo* op te richten, wat later de *Association Internationale du Congo* (AIC) zou worden. Diverse geldschieters werden in de AIC opgenomen. Léopold kocht hen echter snel uit om een koloniaal monopolie te verzekeren. Hij benaderde in 1878 Henry Shelton Sanford, de Amerikaanse gezant voor België tussen 1861 en 1869, om Stanley te overtuigen om het Congobekken verder te verkennen (9). Daarna huurde hij nogmaals Sanford in om in Amerika erkenning te krijgen voor zijn kolonie-ambitie. Sanford contacteerde de Amerikaanse president, de *New York Chamber of Commerce*, de *American Geographical Society* en de pers en enthousiasmeerde hen door het AIC voor te stellen als een samenwerking van vrije staten die hun grenzen gastvrij wilden openstellen voor vrijhandel, en als een opportuniteit voor de terugkeer van afstammelingen van zwarte slaven vanuit Amerika naar Afrika (10). Hij slaagde erin de sympathie van de VS te winnen. Na de VS werd Duitsland het tweede land dat de AIC erkende (11). De Duitse kanselier Bismarck was eerst niet erg enthousiast voor het avontuur van Léopold, maar geraakte uiteindelijk toch geïnteresseerd, vooral om de concurrentie van Engeland en Frankrijk preventief te verzwakken. Om de Britten gunstig te stemmen beloofde Léopold in het geheim aan Britse koopmanshuizen dat hij Groot-Brittannië de status van 'meestbegunstigde natie' zou geven, als hij van de Britten formele controle over Congo zou krijgen. Terzelfdertijd beloofde Léopold aan Bismarck dat hij geen enkele natie een bevoorrechte status zou geven en dat Duitse handelaren even welkom zouden zijn als alle andere. In april 1884 erkende ook Frankrijk de claim van de AIC op het zuidelijk Congobekken, op voorwaarde dat de Fransen de eerste optie zouden krijgen om het grondgebied te kopen in het geval de AIC zou besluiten het gebied te verkopen. Léopold bood Frankrijk ook aan, als hij onvoldoende middelen zou hebben om het Congobekken langs de zuidelijke kant van de Congostroom te ontwikkelen, Congo naar Frankrijk zou gaan. Frankrijk ging akkoord. In het voorjaar van 1884 zette Léopold een campagne op om de Europese grootmachten te overtuigen dat het Congobekken een soevereine natie zou moeten worden onder de vlag van het AIC. In april besloot het Amerikaans congres dat de handelsovereenkomsten die Stanley had gesloten met lokale

stamhoofden legale status hadden en verklaarde zich akkoord dat Congo een soevereine staat zou worden onder het gezag van de AIC (12).

Eens terug van zijn ontdekkingsreis langs de Congostroom werd Stanley gecontacteerd door Léopold, die hem vroeg zijn expedities op de Congostroom verder te zetten, maar ditmaal stroomopwaarts. Van 1879 tot in 1884 ondernam Stanley voor Léopold meerdere expedities in het Congobekken met de opdracht zoveel mogelijk nederzettingen te stichten en handelsovereenkomsten te sluiten met lokale stamhoofden. In elke nederzetting moest een blanke achterblijven om het gebied verder te besturen en uit te breiden (8, p. 57). Voor Léopold ging het maken van handelsovereenkomsten nooit snel genoeg. Reeds in 1882 vond hij dat het maken van die handelsovereenkomsten, waarbij het AIC kleine perceeltjes grond kreeg, te traag verliep en dat er veel grotere stukken land gewoon in bezit moesten genomen worden. Meer nog, de lokale chef moest zijn rechten op de grond helemaal afstaan in ruil voor prularia, zoals balen stof, flessen Gin, koraalsnoeren, mutsen en messen (8, p. 68-69). Stanley slaagde erin om zo'n 450 inheemse stamhoofden handelscontracten te laten tekenen in minder dan vier jaar tijd. Die stamhoofden lieten zich vermurwen omdat ze door te tekenen hoopten om hun handelspraktijken (vooral in ivoor) uit te breiden. Ze beseften echter helemaal niet wat het betekende als ze hun akkoord vastlegden door een krabbel of kruisje te zetten op het geschreven contract. Zwarten kenden geen schrift en verstonden de draagwijdte van de tekst in het contract niet. De contracten waren opgesteld in het Engels of het Frans, twee talen die ze niet kenden. Ze hadden een totaal verschillende kijk op eigendom en ze beseften ook niet dat ze zich voor altijd hadden gebonden aan een exclusieve handel met België. De inboorlingen werden dus flagrant om de tuin geleid.

De meeste agenten van de AIA en de AIC waren militairen, die de posten begonnen te aanzien als hun verworven eigendom. Dat werd door de lokale bevolking als een intrusie aangevoeld die ten zeerste storend was voor hun sociale cohesie. Er ontstonden her en der opstanden tegen de blanke militairen, maar die werden gemakkelijk neergeslagen omdat de blanke militairen veel beter bewapend waren, waardoor er veel bloed vloeyde. De internationale pers koos natuurlijk voor de blanken en schilderde de opstanden af als barbaars. De

militaire acties werden in de Europese pers afgeschilderd als de strijd tegen de slavernij.

Léopold begon zijn handelsposten met elkaar te verbinden, eerst als een 'federatie' van posten, dan als 'villes libres', dan als 'stations et territoires libres' en dan als 'états libres du Congo'. Na de Conferentie van Berlijn in 1885 zou het geheel 'Etat Indépendant du Congo' worden (Congo-Vrijstaat). De oprichting van de 'Equateur'-post onder leiding van Alphonse Vangele en Camille Cocquilhat op 600 km stroomopwaarts van Léopoldville is de moeite hier te vermelden (8c, p. 60-63, 65-67). Vangele bouwde zijn nederzetting op de begraafplaats van de inboorlingen en liet de stoffelijke resten door de lokale bevolking weghalen, wat heftige reacties uitlokte. Na de dood van de lokale chef Soka-Toungi liet Vangele zich bovendien erkennen als zijn opvolger, wat heftige reacties uitlokte bij de zoon van de overleden chef, Ikenge. Die ging over tot een economische blokkade van de Equateurpost wat tot voedseltekort voor Vangele en Cocquilhat leidde. Vangele voerde een preventieve aanval uit op Ikenge, omdat deze laatste volgens eigen zeggen een aanval op hem zou voorbereid hebben. Ikenge werd vermoord en heel wat etnografisch materiaal van de lokale inwoners werd afgenomen als oorlogsbuit. Ook nadien ontvreemde Vangele nog allerlei etnografische voorwerpen en werd hiervoor zelfs aangemoedigd vanuit Brussel. Nadien kwamen nog meerdere aanvallen van lokale oeverbewoners, die telkens gepaard gingen met het ontvreemden van bezittingen. "*Ze werden beschouwd als een goede buit*", schreef Cocquilhat. Naast cultuurhistorische voorwerpen werden ook twee schedels van lokale bewoners naar Brussel getransporteerd. Volgens Vangele en Cocquilhat waren die de overblijfselen van slaven die bij het overlijden van Soka-Toungi waren geofferd. De toenmalige analyse en opmetingen van die schedels moesten aantonen dat zwarten onderontwikkeld waren en inferieur aan de blanken.

De conflicten zoals deze tegen Vangele en Cocquilhat deden zich niet alleen in West-Congo voor, maar tevens in de omgeving van het Tanganyikameer in Oost-Congo (8c, p. 73-77). Daar was een zekere Emile Storms operationeel, die in 1882 lid was geworden van de AIA. Hij had in 1883 de opdracht gekregen de invloed van de AIA naar het westelijk deel van het Tanganyikameer uit te breiden. Daar

waren Afro-Aziatische slavenhandelaars al lang bezig met de lokale bevolking tot slaven te maken en hadden reeds veel argwaan tegenover vreemden aangewakkerd. Maar er ontstonden ook wrijvingen met de Yassugula, de sultan van Karema, die in een gevecht het onderspit moest delven. Storms vestigde de nieuwe post in het dorp Mpala en bouwde er een nederzetting die er uitzag als een fort. Ook hij werd vanuit Brussel aangezet om allerlei etnografische collecties aan te leggen, bedoeld om uit de verschillen in fysieke kenmerken de superioriteit van de blanken over de zwarten aan te tonen. Storms kreeg het aan de stok met Lusinga, een lokale chef, die voor de eerste keer vuurwapens had ingezet en de sultan van Nyamwezi, Ukala, had gedood. Storms viel Lusinga aan en maakt 50-60 doden onder zijn manschappen terwijl hijzelf maar één slachtoffer moest betreuren. Nadien werd een groot feestmaal gehouden en werd het hoofd van Lusinga als trofee meegenomen. Storms zei dat zijn aanval bedoeld was om de plaatselijke bevolking te verlossen van de dwingelandij van Lusinga. Koloniaal geweld werd weerom gelegitimeerd als actie tegen de slavenhandel. De lokale stammen werden heel bang van Storms, onderwierpen zich aan hem en sloten '*contacts de soumission*'. De geruchten dat Storms het hoofd van Lusinga had meegenomen verspreidden zich wijd in de omgeving en leidden ertoe dat de inboorlingen vanzelf hoofden kwamen afgeven aan Storms, wanneer bij lokale conflicten tegenstanders omkwamen. Storms meldde dat met trots aan Brussel en sprak over de 'gezonde' angst die hij had verspreid onder de inboorlingen. "*Er wordt verteld dat ik alle hoofden van de koningen in de buurt wil*", voegde hij toe. Eind februari 1885 beëindigde Brussel het mandaat van Storms omdat alleen gebieden onder het AIC tot de Congo-Vrijstaat konden behoren, niet de gebieden verworven onder de AIA. Zijn post zou worden overgegeven aan de Franse Witte Paters die in dat gebied missioneerden. Onheil sloeg ook toe in het gebied door de uitbraak van een pokkenepidemie die veel slachtoffers maakte. Storms 'woning werd daarenboven verwoest door brand, waarbij zijn collectie aan voorwerpen, maar niet zijn schedels, werden vernietigd. De studie van eigenschappen van schedels werd nog jaren verdergezet maar de hypothese dat die een uitleg zouden kunnen geven voor de rasverschillen tussen blanken en zwarten verloor zijn substantiëring. Ondertussen had de hypothese echter zijn ingang gevonden dat zwarten minder ontwikkeld waren en zelf 'aapachtig' waren (8c, pp. 60-80).

## **De “Scramble for Africa” op het Internationaal Congres van Berlijn**

Van 15 november 1884 tot 26 februari 1885 organiseerde Otto von Bismarck in Berlijn een conferentie waarop 14 Europese landen – Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, België, Frankrijk, Portugal, Spanje, Italië, Nederland, Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Rusland, het Ottomaanse Rijk en de VS (vertegenwoordigd door Stanley) – een overeenkomst zouden afsluiten hoe ze zich in de toekomst tegenover elkaar zouden gedragen wanneer ze territorium zouden verwerven in Afrika. Op de conferentie was ook Sanford aanwezig die er nog een belangrijke rol zou spelen in het realiseren van Léopolds koloniale droom. De Europese mogendheden verdeelden het Afrikaans equatoriaal continent onder elkaar (de z.g. ‘*scramble for Africa*’) en beslisten alles boven de hoofden van de Afrikaanse bevolking. Grenzen werden getrokken zonder zich te bekommeren over de tribale verschillen en gebiedsgrenzen van de stammen. De soevereine rechten van de Afrikanen werden gewoon van tafel geveegd. Het in bezitnemen van gebieden in het continent Afrika was voor al de Europese landen zelf-evident. De Conferentie erkende officieel de AIC als een soevereine instantie die het gezag voerde over het Congobekken, maar die geen binding met België of een ander land mocht hebben. Strikt genomen behoorde het Congobekken dus niet toe aan Léopold maar aan de AIC. Maar Léopold hield daar geen rekening mee en trad er in de loop van 1885 op als de soevereine heerser (8, p. 76-77). De conferentie preciseerde ook dat alle landen vrije toegang zouden krijgen om zaken te doen in het Congobekken zonder er tarieven zouden worden opgelegd. De Congostroom kon vrij bevaren worden. Volledige vrijhandel opleggen in het gebied was dus een belangrijke vereiste. De Conferentie legde ook op dat de verworven rechten van de inboorlingen zouden geëerbiedigd worden en hun morele en materiële noden zouden verbeterd worden. Allemaal voorwaarden die Léopold de daaropvolgende jaren niet naleefde. Tot 1890 respecteerde hij de vrijhandel, maar nadien lapte hij die regel aan zijn laars (8, p. 76-77).

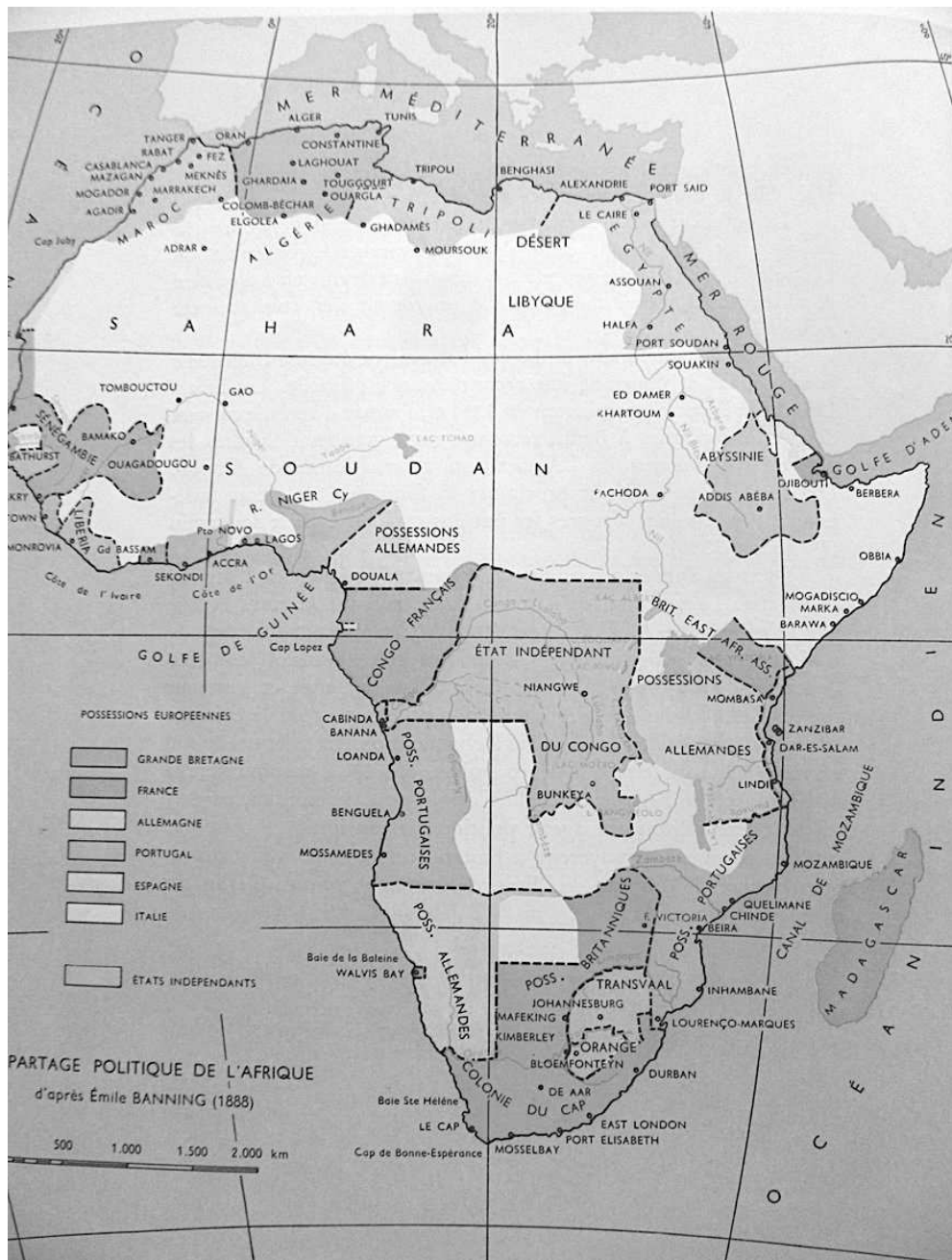


Fig. 2: Kaart van Afrika in 1888 na het Congres van Berlijn (1884-85) door Émile Banning (13).

Als een land een deel van de Afrikaanse kust in bezit zou nemen, moest dat aan de andere ondertekenende landen gemeld worden, om zich eventueel hiertegen te kunnen verzetten. Een andere belangrijke regel was dat een westers land alleen de rechten over koloniale gebieden kon opeisen als meerdere voorwaarden vervuld waren: het westers land moest een 'effectieve bezetting' uitvoeren van het gebied, het moest verdragen sluiten met lokale leiders, het moest er zijn vlag planten en het moest een administratie en een politiemacht in het gebied oprichten. De koloniale macht zou de kolonie ook economisch mogen uitbaten, wat neerkwam op het organiseren van een wingewest. De slavenhandel werd officieel verboden en de slavernij werd afgeschaft (14).

Enkele maanden na de Berlijnse Conferentie kondigde Francis de Winton, viceadministrateur-generaal van Léopold in Congo, aan dat de AIC voortaan *Etat Indépendant du Congo* zou heten of 'Congo-Vrijstaat'. Geen enkel land protesteerde toen Léopold de schijnconstructie van de AIC als soeverein heerser opzijschoof en de soevereiniteit van het gebied toeëigende aan zichzelf. Ook het grote publiek in België had weinig of geen belangstelling voor de AIC of voor de Vrijstaat. Bovendien was de geletterdheid in België toen maar 42 %. Léopolds ministers moesten wel toestemming vragen aan het Belgische parlement, overeenkomstig artikel 62 van de Grondwet, om als Soeverein van de Staat Congo erkend te worden. De Kamer verleende op 28 april haar instemming, met 124 stemmen voor en 1 stem tegen en 1 onthouding; de Senaat verleende akkoord op 30 april met 58 stemmen voor en 1 tegen (14a). Voor België was Léopold een constitutionele monarch, in Congo-Vrijstaat was hij een absolute monarch. Léopold had in Congo dus alle teugels zelf in handen.

De inspanningen van Sanford en Stanley voor Léopold waren essentieel geweest voor het verkrijgen van zijn koloniaal gebied, maar na 1886 brokkelde de goede relatie met Stanley snel af, omdat deze laatste niet kon akkoord gaan met de monopolistisch koloniale koers die Léopold al dadelijk begon te voeren. Na 1886 liet Léopold ook Sanford vallen toen hij hem niet meer nodig had. Hij gaf ook geen gram erkentelijkheid ten aanzien van Sanford (10, p.33). Bovendien vertoonde Léopold geen enkele schroom om de overeenkomsten van de Conferentie van Berlijn aan zijn laars te lappen. Hij zag van bij het begin maar

één ding: persoonlijk prestige en een belangrijk stuk krijgen van de “*magnifique gâteau africain*”, zoals hij het zelf ooit zei (g, p. 55). Zijn hebzucht zou een ware obsessie worden.

Léopold organiseerde zijn Vrijstaat in drie departementen: binnenlandse zaken, buitenlandse zaken en financiën, elk voorgezeten door een administrateur-generaal, die verplicht was het beleid van Léopold uit te voeren of anders af te treden, met daaronder een hiërarchie van bureaucraten. Hun zetels waren in Brussel. Het toezicht op de departementen werd gedaan door de Gouverneur-generaal (die eerder een erepost was) vanuit Brussel met een vicegouverneur zetelend in Congo. Een Comité consultatif, bestaande uit ambtenaren, stond de Gouverneur-generaal bij, maar die was niet verplicht het Comité te raadplegen. De Vrijstaat had een onafhankelijke rechterlijke macht onder leiding van een minister van Justitie in Boma. De minister was aanvankelijk verantwoording verschuldigd aan de Gouverneur-generaal, maar uiteindelijk was hij alleen aan Léopold verantwoording verschuldigd. Er was een Hooggerechtshof met drie rechters. Léopold omringde zich met een kabinet van Belgen die er alleen waren om zijn commando's uit te voeren. Hij delegeerde weinig en hield dus persoonlijk alles onder controle. Het Congobekken was opgedeeld in 14 administratieve districten, elk district in zones, elke zone in sectoren en elke sector in posten. Elk benoemd hoofd van deze niveaus was een Europeaan. In de praktijk vertrouwde de Vrijstaat voornamelijk op het gezag van lokale chefs om het enorme en moeilijk bereikbare Congolese binnenland te controleren en om de besluiten van de administratie te implementeren. Die chefs waren maar uitvoerders en hadden zelf niets te zeggen.

### **Van hebzucht naar gruweldaden**

In de eerste tien jaren na de Conferentie van Berlijn had Léopold het moeilijk om voldoende geld te vinden voor de uitbouw van zijn Vrijstaat (g, p. 76-77, 100-101). Het Congres van Berlijn had voor niemand middelen voorzien. Aan de Belgische regering had hij beloofd geen hulp te vragen voor zijn Vrijstaat. Léopold stak ongeveer tien miljoen van zijn persoonlijk fortuin in zijn Afrikaanse



ondernemingen. Hij zocht geld bij bevriende bankiers en schreef publieke leningen uit maar die brachten niet op wat hij verwachtte. Tien jaar eerder, in 1876, was Léopold in contact gekomen met een zekere Albert Thijs, een zakenman wiens koloniale visie overeenstemde met die van Léopold. Thijs zette zich met hart en ziel in voor Léopolds AIA en voor de Vrijstaat. Hij zette meerdere initiatieven in gang zoals de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* (1886) en veel van haar dochterondernemingen: de *Compagnie du Chemin de Fer du Congo* (CCFC), de *Compagnie des Magasins généraux*, de *Société anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo*, de *Compagnie des Produits* en de *Compagnie du Katanga* (1891). Er was één groot euvel: het vervoer van de producten uit Congo-Vrijstaat verliep heel traag. De stroomversnellingen (Livingstone watervallen) tussen Léopoldville en de haven van Matadi lieten niet toe die producten via de Congostroom te vervoeren. Draggers moesten alle koopwaar te voet versleuren, wat drie-vier weken in beslag nam. Albert Thys was de man die daar een oplossing voor bracht. Tussen 1890 en 1898 liet hij een spoorweg (76.5 cm spoorbreedte) aanleggen, die ten gevolge van het harde labuur en het moeilijke terrein aan 1800 zwarten en 132 blanken het leven zou kosten. In het begin vorderden de werken echter buitengewoon traag. Het enige positieve aan de spoorbaan was dat het vervoer op twee dagen in plaats van 4 weken gebeurde. Door de stijgende uitvoer van ivoor en rubber werd de spoorbaan uiteindelijk winstgevend. Later (1923 – 1931) zou de spoorbaan omgebouwd worden naar een baan met een 106.7 cm spoorbreedte, waarbij tienduizenden veroordeelde werkers en dwangarbeiders werden ingezet en nog eens 7000 doden vielen (15). Hoe dan ook, door zijn overtuigingskracht vond Léopold ondernemende officieren, diplomaten, juristen en geestelijken, die bereid waren om in Afrika het beste van zichzelf te geven. Maar de Vrijstaat leverde geen winst op. Léopold was bang dat zijn hele onderneming zou mislukken en dat de publieke opinie zich tegen hem zou keren. Toen hij bijna bankroet was, kon de Belgische staat niet weigeren de koning uit het slop te helpen. Via minister Beernaert kreeg Léopold een grote toelage. In 1888 werd een loterij uitgeschreven, die de Vrijstaat 7.5 miljoen frank opbracht (ongeveer 31 miljoen € nu). In 1890 werd een staatslening - renteloos tijdens de eerste 10 jaar - toegestaan van 25 miljoen frank (100 miljoen € nu). De resultaten bleven in de rode cijfers en de Vrijstaat was nagenoeg bankroet, wat Léopold in 1891 een

testament deed schrijven waarin hij zijn kolonie aan België zou overgeven bij zijn dood. De katholieke, liberale en socialistische partijen waren echter tegen dat idee omwille van het deficit. Léopold moest een bijkomende lening van 5 miljoen frank (nu 23 miljoen €) aangaan. Maar toen keerde het tij. Na 1895 wilde Léopold niet meer weten van de overdracht. Er begonnen overschotten te komen: de inkomsten stegen van 150.000 frank in 1890 naar 18 miljoen frank in 1901 (8c, p. 108). Bovendien kwamen, op initiatief van de Britse premier Lord Salisbury, de landen die de conventie van Berlijn ondertekend hadden, op 18 november 1889 opnieuw samen om de strijd tegen de slavenhandel te organiseren. Daar bracht Léopold naar voor dat de kosten voor de bestrijding zeer duur uitvielen en stelde voor dat een heffing op de invoer van producten zou worden toegelaten. Die werd op 10 % gebracht, wat een belangrijke boost gaf aan de inkomsten van de Vrijstaat (15a).

Léopold zette nog andere methodes in werking om de inkomsten van de Vrijstaat te maximaliseren. Zo introduceerde hij het begrip van '*terres vacantes*' ('leeg land'), waarmee hij bedoelde dat elk gebied waar geen woning op stond of niet gecultiveerd was, geacht werd tot de Vrijstaat te behoren. Mannen in dienst van Léopold werden aangezet om het gebied te exploiteren. In 1889 verstevigde Léopold de notie van '*terres vacantes*' met een decreet dat Afrikanen hun geogste producten (ivoor, rubber en hout) alleen konden verkopen aan de Vrijstaat. Alle producten uit de '*terres vacantes*' kwamen dus toe aan de Vrijstaat, wat neerkwam op het installeren van een monopolie, hetgeen in strijd was met de overeenkomsten van de Conferentie van Berlijn, die alleen vrijhandel toelieten. Hierdoor konden aankooprijzen van die producten naar willekeur worden bepaald of gewijzigd terwijl de inkomsten die de inheemse bevolking voor hun arbeid kregen minimaal konden gehouden worden. Zodoende werd de nettowinst groter.

Een volgend decreet van Léopold in 1892 verdeelde de '*terres vacantes*' in '*domeinsystemen*', waardoor Léopold enorme concessies kon verlenen aan privébedrijven. Onder deze behoorden: de *Anversoise* (160.000 km<sup>2</sup> ten noorden van de Congostroom), de *Anglo-Belgian Indian Rubber Company* (een ongeveer even groot gebied ten zuiden van de Congostroom), *Compagnie du Katanga* en

*Compagnie des Grands Lacs*. In andere gebieden konden privébedrijven doorgaan met handeldrijven, maar waren ze zeer beknot en hoog getaxeed. Elk bedrijf kreeg een grote oppervlakte grond in de Vrijstaat om ivoor en rubber te verzamelen om te verkopen in Europa. Deze bedrijven mochten Afrikanen die niet hard genoeg werkten van hun vrijheid beroven en alle producten gewonnen uit het woud voor zichzelf nemen. In ruil voor hun concessies stonden deze bedrijven de helft van hun winst af aan Léopold. Op het hoogtepunt van de rubberwinning, van 1901 tot 1906, vulden deze winsten dus het privébezit van de koning aan. De concessiehouders dwongen mannen, vrouwen en kinderen zo'n groot mogelijke hoeveelheden rubber, ivoor en levensmiddelen te verzamelen, terwijl de Vrijstaat hen daarvoor betaalde ver onder de marktprijs. Een groot gedeelte van het Congobekken werd *Domaine Privé* van Léopold. In 1893 nam Leopold het gemakkelijkst toegankelijke deel (259.000 km<sup>2</sup> oerwoud) voor zichzelf en noemde het gebied *Domaine de la Couronne*. De rubberinkomsten hieruit gingen volledig naar Léopold. Om het arbeidsbeleid met dwang en geweld op te leggen werd een inheems paramilitair leger, de *Force Publique*, opgericht (16). Vele van deze 'vrijwilligers' waren slaven ontnomen aan de Arabieren in het oosten van Congo. Ze werden weggeplukt uit hun leven en als slaaf overgebracht naar een leven waar ze verplicht werden hun lotgenoten te dwingen rubber te oogsten (16a).

Door de opkomst van de auto-industrie, de ontdekking van de fietsband en andere industrieën die rubber gebruikten steeg de wereldwijde vraag naar rubber exponentieel en begon de Congolese rubbersector enorme bedragen te genereren. In 1891 produceerde de Vrijstaat 82 ton rubber, tien jaar later was dat al 6.000 ton (16b). De rubberontginning door Léopold vroeg geen grote investeringen maar het was zeer arbeidsintensief. Aangezien Léopold geen taxes kon heffen op de inboorlingen (ze kenden geen geld en deden aan ruilhandel), werd hun arbeid in natura als taks aangerekend. Die arbeidskrachten werden massaal ingezet. De inboorlingen werden op grote schaal en gewetenloos onderworpen aan dwangarbeid, gedwongen ontheemding, fysieke mishandeling en verminking. Met de lokale sociale en culturele tradities werd geen rekening gehouden. Léopold was cavalier seul en liet vanaf 1890 geen vrijhandel meer toe, zonder er trouwens maar enig protest kwam van de andere Europese landen. De

gewone inboorlingen waren zijn slaven. Léopolds administratie dwong zelfs de inboorlingen rubber en ivoor te winnen zonder enige vorm van betaling. Hun vrouwen en kinderen werden zelfs gegijzeld totdat de mannen terugkwamen uit steeds verderaf gelegen gebieden in het oerwoud, waar ze blootsvoets zich een weg moesten banen op gevaar na van slangenbeten. Ze moesten genoeg rubber (vastgelegd in quota) terugbrengen, en als ze dat niet konden, zou hun familie worden gedood. Als dorpen weigerden rubber te ontginnen, werden ze platgebrand. In sommige gevallen werden hun kinderen vermoord en mannen werd hun hand afgehakt. Dit beleid leidde tot opstanden, maar die werden gemakkelijk neergeslagen door de vuurwapens van de Force Publique. De zwarten verzetten zich tegen deze onmenselijke uitbating door diep het oerwoud in te vluchten of door de rubberbossen in brand te steken. Inboorlingen werden daarop gedwongen hun woonplaatsen te verlaten om naar andere locaties te worden overgebracht. Geseling (met de 'chicotte'), verhogering en marteling waren routine. Er waren zelfs overheidsfunctionarissen die een afgehakte menselijke hand eisten voor elke aangewende kogel. Verkrachting en seksuele slavernij waren wijdverspreid. Er heerste nagenoeg geen toezicht op de handelingen van de administratie en gerechtelijke procedures verliepen zeer traag. Mensenrechten werden systematisch geschonden. Bestuursambtenaren ranselden zwarten af en martelden hen als ze niet genoeg rubber of voedingsstoffen voor de blanken verzamelden. Hoofden en lichamen van dorpelingen werden soms opgehangen aan een hekken als waarschuwing voor wat er zou gebeuren met degenen die hun rubberquotum niet haalden. Sommigen werden dagelijks met de zweep behandeld om hen te herinneren dat discipline de werknorm was. Er kwamen af en toe corrigerende maatregelen vanuit de Belgische regering, maar die deden zich slechts voor als het niet anders kon. De inboorlingen kregen bovendien te weinig voedsel en mochten geen eigen voedsel produceren. Ze moesten in de eerste plaats voorzien in de voeding van de ambtenaren van de Vrijstaat. De visvangst langsheen de Congostroom was voor de komst van de Belgen goed ontwikkeld, maar stortte onder Léopolds voogdij volledig in. Het onmenselijk regime verzwakten de inboorlingen en maakten hen ziek (slaapziekte, pokken, varkensinfluenza en amoebendysenterie), wat tot een massale sterfte leidde. In 1901 alleen al stierven zo'n 500.000 mensen aan slaapziekte. Tussen de 3 en de

20 miljoen zwarten zouden zo zijn omgekomen. Men schatte het aantal op een derde van de Congolese populatie, alhoewel deze cijfers nadien werden bekritiseerd. Op vele plaatsen vluchtten hele dorpen weg uit afschuw en angst voor het regime. Er bestond geen enkel besef of respect van de eeuwenoude cultuur van het land noch van de vele etnische verschillen die er natuurlijkerwijze heersten tussen bevolkingsgroepen, wat ook een flagrante schending was van de overeenkomsten van het Congres van Berlijn. Witte ambtenaren vonden zwarten inferieur en lui. Zwarten waren in wezen slaven die zich moesten uitsloofden voor de winsten van Léopold (14). Léopold was bovendien geweldig hypocriet. Hij gebruikte propaganda om de andere Europese landen in de waan te laten dat hij zijn belofte van beschaving brengen en bestrijding van de slavenhandel wel degelijk invulde. Zo liet hij op de wereldtentoonstelling in 1897 in België ondermeer Congolese pygmeeën zingen en dansen. Ook werden drie Congolese dorpen met in totaal 267 zwarten in hun dagelijks leven uitgebeeld, waaruit moest blijken hoe hij de inwoners van Congo beschaafde en opvoedde, maar dat trouwens alleen bedoeld was om investeerders aan te trekken. Eigenlijk waren die dorpen niets anders dan menselijke dierentuinen. De binnen tentoonstelling toonde etnografische objecten, opgevulde dieren en in de "Hal van de Grote Culturen" werden de belangrijkste exportproducten van Congo getoond: koffie, cacao en tabak, zonder iets over ivoor en rubber te tonen. Het succes van deze tentoonstelling leidde in 1898 tot de oprichting van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (17).

### **Altijd maar meer**

Léopold had een onstilbare honger voor gebiedsuitbreiding. Dat was ergens begrijpelijk want iedereen wilde toen meer kolonies als wingewest, en er ontstond na 1885 grote competitie tussen Europese grootmachten. Aanvankelijk strekte het gebied van Congo-Vrijstaat zich uit tussen Boma in het westen en Stanley Falls in het oosten. Léopold wilde meer en zocht uitbreiding vanuit Stanley Falls naar het zuidelijk gelegen Katanga. Voor dat gebied kreeg hij grote concurrentie van de Britten die hun koloniale heerschappij hadden gevestigd